

Теоретико-пізнавальне осмислення змісту дошкільної освіти у вітчизняному освітньому просторі

У статті розглянуто теоретико-пізнавальне осмислення змісту дошкільної освіти. Зосереджено увагу на поняттєвому апараті категорії змісту дошкільної освіти: охарактеризовано педагогічну сутність категорії «зміст освіти», його чинники, що безпосередньо впливають на структуру категорії «зміст дошкільної освіти». Розкрито основні підходи щодо визначення змісту даних категорій. Проаналізовано досліджувану проблему у колі сучасного вітчизняного освітнього простору. Зміст дошкільної освіти розглянуто як відкриту педагогічну систему.

Ключові слова: освітній простір, освіта, зміст освіти, зміст дошкільної освіти.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Сучасний стан розвитку суспільства відповідно до своїх потреб ставить ті чи інші вимоги до розвитку науки загалом і до її дошкільної галузі зокрема, враховуючи актуальні проблеми сьогодення. Зміст дошкільної освіти з її тісними зовнішніми і внутрішніми взаємозв'язками розглядаємо як відкриту педагогічну систему. Відкритість уможливорює досягнення динамічної рівноваги змісту дошкільної освіти на основі забезпечення зворотного зв'язку між коротко- і довгостроковими результатами його впливу на дітей дошкільного віку, якістю вітчизняної системи дошкільної освіти та перспективними напрямками його розвитку.

Система дошкільної освіти ієрархічно підпорядкована системі вищого порядку, яка висуває перед дошкільною освітою та окремими її ланками певні цілі і завдання, що охарактеризовує досліджувану проблему як цілеспрямовану та керовану.

Аналіз досліджень і публікацій... Сьогодні увага науковців спрямована на філософське осмислення змісту освіти, що висвітлено у наукових розвідках В.Андрущенка, І.Зязюна, В.Кременя, В.Лугового, В.Огнев'юка, О.Сухомлинської та ін. Загально-теоретичні засади змісту освіти розкривають Л.Занков, В.Краєвський, І.Лернер, Н.Мойсеюк, І.Підласий, О.Савченко, А.Хуторської та ін. Істотний внесок у розробку фундаментальних як і концептуальних положень змісту дошкільної освіти належить А. Богуш, Н. Гавриш, Н.Денисенко, О.Долинній, О.Кононко, К.Крутій, В. Кузьменко, З.Плохій, Т.Поніманській, О.Проскурі та ін. Історико-педагогічний контекст змісту дошкільної освіти у руслі сучасної педагогічної освіти в Україні представлено у працях Г. Бельської, Т.Головань, І.Дичківської, Н.Дем'яненко, Т.Куліш, Н.Лисенко, І.Прудченко, О.Пшеврацької, Т.Слободянюк, Т. Степанової, І.Улюкаєвої, Л.Штефан та ін.

Формулювання цілей статті... Розкрити поняттєвий апарат категорії змісту дошкільної освіти у сучасному освітньому просторі України.

Виклад основного матеріалу... Зміст дошкільної освіти – це галузь педагогіки, зокрема, дошкільної дидактики. Вивчення цієї галузі науки дозволяє визначити напрям розвитку змісту дошкільної освіти і, з'ясувавши його прогалини й недоліки, використовуючи сучасні освітні технології, дати відповідь на запитання, яким повинен бути сьогодні зміст дошкільної освіти. Розкриємо педагогічну сутність категорії «зміст освіти», оскільки його чинники безпосередньо впливають на структуру категорії «зміст дошкільної освіти».

Зміст освіти – категорія історична і системотвірна. На кожному етапі людського буття розробка змісту освіти зумовлюється рівнем розвитку суспільства, зокрема науки, культури, економіки, специфіки системи освіти певної країни в певний історичний період, завдань суспільства і освітньої політики держави, соціального замовлення для системи освіти, тобто категорію «зміст освіти» завжди потрібно розглядати в площині її конкретизації, оскільки абстрактної, відірваної від внутрішньої сутності системи освіти та її змісту не існує [10, с.52].

Аналіз наукового фонду засвідчив розмаїття як визначень означеного поняття, так і підходів щодо його розгляду. Відтак, звернемося до словникових джерел, які трактують зміст освіти наступним чином: М.Ярмаченко розглядає поняття як систему знань, умінь та навичок, оволодіння якими сприяє розвитку розумових та фізичних здібностей учнів, формування в них основ наук, світогляду та моралі, належної поведінки, підготовці до життя та праці» [8, с.211]; С.Гончаренко трактує як систему наукових знань про природу, суспільство, людське мислення, практичних умінь, навичок і способів діяльності, досвіду творчої діяльності, світоглядних, моральних, естетичних ідей та відповідної поведінки, якими повинен оволодіти учень у процесі навчання» [3, с.137]. За

Н.Волковою, зміст освіти – це насамперед система наукових знань, практичних умінь і навичок, засвоєння й набуття яких закладає основи для розвитку і формування особистості [1, с.240]; А.Кузьмінський розкриває суть поняття як чітко окреслену систему знань, умінь і навичок, якими учні оволодівають у навчальних закладах [5, с.134]. Зміст освіти, за О.Савченко, це історична категорія, своєрідна модель реалізації вимог суспільства до підготовки людських поколінь до життя [7, с.322].

Виходячи з розуміння поняття «освіта» як триєдиного процесу, за Л.Занковим, навчання, виховання й розвитку особистості, можемо вести мову про те, що зміст освіти – це зміст триєдиного цілісного процесу засвоєння досвіду попередніх поколінь (навчання), виховання якостей і властивостей особистості, розумового і фізичного розвитку людини. При цьому безпосередня мета освіти і провідний вид діяльності – засвоєння досвіду, а виховання і розвиток – зона віддаленої дії, тобто в компоненти досвіду повинні бути закладені потенційні можливості для виховання й розвитку особистості. Учені (В.Краєвський, І.Лернер, І.Підласий, А.Хуторської та ін.) відзначають, що в проектуванні змісту освіти найбільш яскраво виступають суперечності, оскільки освіта є підлеглою системою в ієрархії інших суспільно-значущих систем. Саме тому зміст освіти досить часто виступає предметом гострої ідеологічної і політичної боротьби.

За В.Краєвським і А.Хуторським, зміст освіти виступає як соціально і особистісно детерміноване, фіксоване в педагогічній науці уявлення про соціальний досвід, який повинно засвоїти підростаюче покоління. Отже, зміст освіти – це свого роду модель соціального досвіду, яка складається з трьох рівнів формування змісту освіти: 1) рівень загального теоретичного уявлення; 2) рівень навчального предмета; 3) рівень навчального матеріалу. Усі ці рівні складають педагогічну модель соціального досвіду, зміст загальної середньої освіти.

Наводячи традиційне визначення змісту освіти, Н.Мойсеюк наголошує на необхідності врахування особистісно зорієнтованого підходу до виявлення суті змісту освіти, що, на думку автора, спрямований на розвиток цілісної особистості: її природних особливостей (здоров'я, здібностей відчувати, мислити, діяти), соціальних властивостей (бути громадянином, сім'янином, трудівником), властивостей суб'єкта культури (свободи, гуманності, духовності, творчості) [6, с.185]. Крім того, зміст освіти має загальнолюдську, національну і регіональну цінність.

Зважаючи на постмодерний стан сучасного суспільства, науки й освіти, в якому акценти переміщуються із задоволення потреб суспільства на необхідність першочергового задоволення потреб особистості, до визначення поняття «зміст освіти» в аспекті основних чинників впливу на його формування, Т. Степанова, вважає, що є доцільним додати ще один чинник, з урахуванням якого необхідно визначати зміст освіти – потреби особистості [10, с.61].

А.Хуторської описує такі принципи побудови змісту освіти:

– урахування соціальних умов і потреб суспільства. Відповідно до цього принципу в залежності від потреб суспільства різний вплив на відбір змісту освіти можуть здійснювати інші принципи: гуманітарності, особистісної орієнтації, науковості та ін. Законодавчим відображенням означеного принципу є державні освітні стандарти.

– відповідність змісту освіти цілям обраної моделі освіти. Кожна модель або концепція освіти ставить вимоги до особливостей структури і змісту освіти. Наприклад, в одній концепції зміст може бути предметом засвоєння, у другій – середовищем для вирощування особистісного змісту освіти. Дидактичні принципи і закономірності обраної моделі освіти знаходять відображення на всіх рівнях конструювання його змісту: навчального плану, програм, підручників, уроків.

– структурна єдність змісту освіти на різних рівнях спільності і на міжпредметному рівні. Означений принцип вимагається у всіх ієрархічно взаємопов'язаних елементах змісту освіти: від рівня загальної теорії і навчального предмета до рівня процесу навчання і особистості учня.

– єдність змістового і процесуально-діяльнісного аспектів навчання, що пропонує включення до змісту освіти діяльнісних компонентів – цілеполагання, планування, освітніх технологій, перетворювального початку суб'єктів навчання. Цей принцип виявляється в необхідності включення в навчальні програми не лише матеріалу, що вивчається, а й видів діяльності учнів – досліджень, дискусій, конструювання і т. ін.

– наступність і природовідповідність змісту освіти виступає у структурі і обсягах навчальних планів, програм, підручників, в оптимальній кількості матеріалу, що вивчається. Цей принцип передбачає відповідність змісту освіти віковим та індивідуальним особливостям учнів, а також шкільним і регіональним умовам навчання [11, с.173].

Ученими (В.Загвязінський, В.Краєвський) були виокремлені такі критерії відбору змісту освіти. Серед них:

– критерій цілісного відображення основних компонентів соціального досвіду, перспектив його розвитку, завдань всебічного розвитку особистості;

- виокремлення головною й суттєвою у змісті освіти, тобто відбір найбільш універсальних елементів;
- відповідність змісту віковим можливостям учнів та виокремленому на вивчення цього предмета часу;
- врахування вітчизняного й міжнародного досвіду формування змісту навчальних програм;
- відповідність змісту навчально-матеріальному і методичному забезпеченню навчального закладу з урахуванням реальних перспектив його розвитку [7, с.379].

Підґрунтям для розробки змісту кожного навчального предмета крім принципів, провідне місце, за В.Краєвським, набувають головні положення дидактики як теоретичної педагогічної дисципліни, ураховуючи такі основні дидактичні характеристики навчання: єдність педагога й дитини, єдність змістового й процесуального боків, єдність аспектів розгляду навчання, що виступає перед дидактикою як об'єкт навчання й об'єкт конструювання [4, с.174]. Він стверджує, що зміст освіти, організований як освітнє середовище, забезпечує умови для формування у дитини особистісного змісту освіти.

Отже, погоджуючись із науковцем Т.Степановою, під змістом освіти розуміємо систему наукових знань про довкілля, спрямованих на всебічний розвиток активної, творчої особистості, як цілісну сукупність взаємодіючих функцій, що постійно удосконалюються на кожному етапі її розвитку і мають свій кінцевий результат. Формування змісту освіти відбувається під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників (потреби суспільства і потреби особистості), що прямо пропорційно залежать від стану розвитку науки і суспільства [10, с.73].

Зауважимо, що зміст освіти конкретизується у нормативних документах: державному стандарті, що реалізується у базових навчальних програмах, характеристиках освітніх галузей, програмах і навчально-методичних матеріалах.

На початку незалежних років України відбулося оновлення системи дошкільного виховання в межах реформування всієї загальної освітньої системи. У цей період було прийнято низку важливих державних документів, що надалі слугували основою для розроблення змісту дошкільної освіти: Закон України «Про освіту» (1991), Державна національна програма «Освіта» (Україна у XXI столітті) (1992), «Концепція національного виховання» (1994).

Вперше в Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) було піднято питання про необхідність розробки державної програми і державного стандарту дошкільної освіти – Базового компонента дошкільної освіти. Тому, об'єктом стандартизації у БКДО виступив зміст освіти, тобто знання, вміння і навички, якими повинна оволодіти дитина дошкільного віку.

Стратегічні завдання програми «Освіта» знайшли свій подальший розвиток у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті. Отже, державні стратегічні документи програма «Освіта» (Україна XXI століття) та «Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті» стали підґрунтям для подальшого розвитку, реформування, оновлення й модернізації змісту дошкільної освіти в Україні.

Так, у 2003 р., відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту», було розроблено і затверджено «Положення про дошкільний навчальний заклад». Щодо змісту дошкільної освіти, то в Положенні зазначено, що: зміст дошкільної освіти визначається Базовим компонентом дошкільної освіти та реалізується згідно з Базовою програмою, навчально-методичними посібниками, затвердженими МОН України; з метою своєчасного виявлення, підтримки та розвитку обдарованості, природних нахилів та здібностей дітей дошкільний навчальний заклад може організовувати освітній процес за одним чи кількома пріоритетними напрямками (художньо-естетичний, фізкультурно-оздоровчий, музичний, гуманітарний тощо); дошкільний навчальний заклад, що організовує освітній процес за одним або кількома пріоритетними напрямками чи проводить інноваційну діяльність, має право обирати програму з варіантних, затверджених МОН України; навчально-виховний процес у спеціальних дошкільних навчальних закладах здійснюється за окремими програмами і методиками, розробленими на основі Базової програми та затвердженими в установленому порядку. У таких закладах проводиться корекційно-відновлювальна робота з предметно-практичного навчання, лікувальної фізкультури, соціально-побутової та комунікативної діяльності, просторової орієнтації, розвитку слухового, зорового, дотикового сприймання, формування мовлення [9].

Систему змісту дошкільної освіти, можна представити у вигляді взаємодії мети (розвиток розумових здібностей), змісту (оволодіння знаннями, вміннями й навичками), методів і прийомів (словесні, наочні, практичні, ігрові), засобів і умов навчання (Рис.1.).

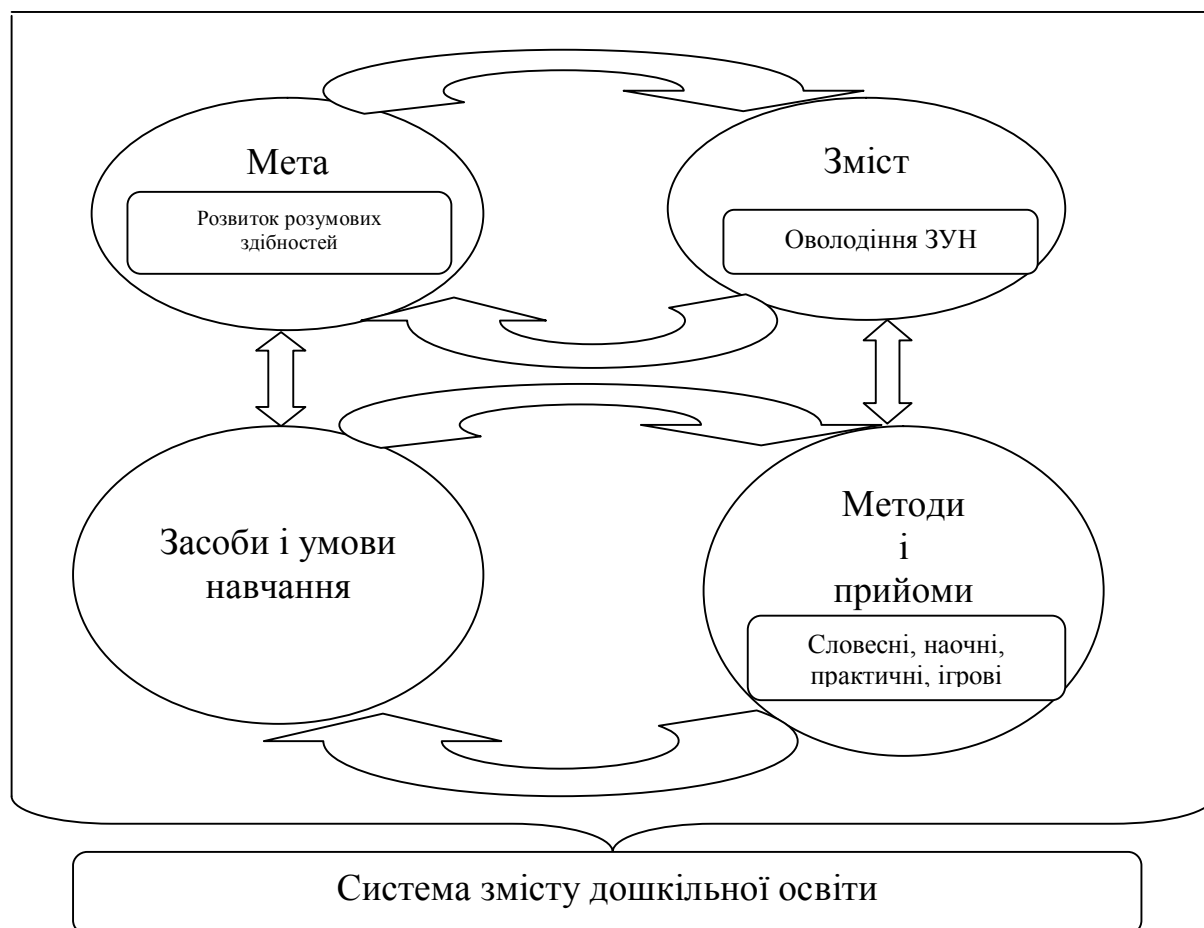

Рис.1. Система змісту дошкільної освіти

Т.Головань розглядає зміст дошкільної освіти як досвід, який дитина отримує в процесі і результаті розвитку суб'єктних відносин (до навколишнього світу, людей, природи, суспільства, до самої себе); загальних здібностей; уяви та творчості; набутих перш за все у грі та інших видах діяльності, на основі розвиваючого середовища, яке сприяє подальшому розвитку та адаптації дитини до навколишнього світу, до умов, які постійно змінюються, на основі знань, вмінь та навичок [2].

Отже, погоджуючись із Т.Степановою, під змістом дошкільної освіти розуміємо педагогічно адаптовану систему знань, умінь і навичок, способів пізнавальної діяльності, емоційно-ціннісного ставлення дітей до світу; сформованість ключових (базових) компетентностей, що передбачає набір особистісних якостей і властивостей, розвинених потреб і здібностей, елементарних теоретичних уявлень та життєво важливих практичних умінь, що гарантують дошкільнику придатність до життя, вміння орієнтуватись у ньому, адекватно реагувати на явища, події, людей [10].

На сьогоднішній день наукове осмислення дошкільної освіти в Україні характеризується пошуком нових фундаментальних підходів щодо побудови її змісту.

Т.Степанова висуває певні вимоги щодо конструювання змісту дошкільної освіти. При цьому авторка враховує методологічні прописи, що розвиток особистості випускника ДНЗ визначається оволодінням ним суспільним досвідом, основу якого складають наукові знання, елементарні наукові поняття, вміння і способи творчої пізнавальної діяльності, їхня духовна, етична і морально-естетична спрямованість.

1. Насамперед зміст дошкільної освіти повинен бути спрямованим на реалізацію основної мети – виховання і розвиток всебічного і гармонійного розвинутої особистості в єдності всіх розділів програми.

2. Зміст освіти повинен проектуватися на суворо науковій основі, тобто до змісту дошкільної освіти повинні входити тільки перевірені й установленні наукові факти і теоретичні положення, відповідати сучасному етапу розвитку дошкільної освіти.

3. Зміст дошкільної освіти повинен будуватись на основі взаємозв'язку всіх розділів програми, з урахуванням принципу міжпредметних зв'язків.

4. Зміст дошкільної освіти повинен відповідати віковим особливостям дітей кожної вікової групи з урахуванням принципу доступності.

5. Зміст дошкільної освіти повинен бути спрямований на формування у дітей базових

(ключових) компетентностей, які забезпечать успішну підготовку дітей до навчання у школі.

6. Зміст дошкільної освіти повинен мати народознавчу і українознавчу спрямованість, що забезпечується використанням художньої літератури українських письменників [10, с.95].

Висновки... Розвиток змісту освіти та її дошкільної ланки впродовж ХХ століття мав певні досягнення, які не втратили своєї значущості й актуальності в наш час, і виступають підґрунтям для її подальшого розвитку в сьогоденній Україні, оскільки зміст дошкільної освіти не є статичним, він постійно змінюється, ускладнюється, розвивається.

Позиції, висвітлені в статті, не вичерпують усього кола проблем та потребують подальшого дослідження.

Список використаних джерел та літератури:

1. Волкова Н. П. Педагогіка : посіб. для студентів вищих навчальних закладів / Н. П. Волкова. – К. : Академія, 2001. – 576 с.
2. Головань Т. Наукові підходи до визначення змісту вітчизняної дошкільної освіти у 20-ті рр. ХХ ст. [Електронний ресурс] / Т. Головань. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VIrd/2011_18/Pdf/14.pdf. – Загол. з екрану
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – С. 227.
4. Краевский В. В. Основы обучения. Дидактика и методика: учебн. пособие для студентов высших учебных заведений / В. В. Краевский, А. В. Хуторской. – М. : Издательский центр «Академия», 2007. – 352 с.
5. Кузьмінський А. І. Педагогіка : підруч. / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – [3-те вид., випр.]. – К. : Знання – Прес, 2008. – 447 с.
6. Мойсеюк Н. Педагогіка : навч. посіб. / Неля Мойсеюк. – К. : ВАТ «Білоцерківська книжкова фабрика», 2007. – 656 с.
7. Педагогика. Большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. – М. : Современное слово, 2005. – 720 с.
8. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. – К. : Пед. думка, 2001. – 516 с.
9. Постанова Кабміну України від 12.03.2003 р. № 305 «Положення про дошкільний навчальний заклад» // Дошк. виховання. – № 5. – С. 3–6.
10. Степанова Т. М. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець ХІХ–ХХ століття) : [моногр.] / Т. М. Степанова. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 424 с.
11. Хуторской А. Современная дидактика / А. Хуторской. – Москва – Харьков – Минск, 2001. – 544 с.

Анотація

Н.А.Фроленкова

Теоретико-познавательное осмысление содержания дошкольного образования в отечественном образовательном пространстве

В статье рассмотрены теоретико-познавательное осмысление содержания дошкольного образования. Сосредоточено внимание на понятийном аппарате категории содержания дошкольного образования: охарактеризовано педагогическую сущность категории «содержание образования», его факторы, которые непосредственно влияют на структуру категории «содержание дошкольного образования». Раскрыты основные подходы к определению содержания данных категорий. Проанализировано исследуемую проблему в кругу современного отечественного образовательного пространства.

Ключевые слова: образовательное пространство, образование, содержание образования, содержание дошкольного образования.

Summary

N.O.Frolenkova

Theoretical and Cognitive Understanding of the Content of Preschool Education in the System of Education

The article deals with theoretical and cognitive understanding of the content of preschool education. Attention is concentrated on the conceptual apparatus of the content categories of preschool education: teaching describes the essence of the category of «educational content», it is the factors that directly affect the structure of the category «content pre-school education». The basic approaches are determining the content of these categories. The problem is analysed as to modern national system of education.

Key words: education, educational content, the content of preschool education.

Дата надходження статті: «10» жовтня 2013 р.